

KULCSÁR BEÁTA

KÖZELHARC A PARK SZÁLLÓBAN ÉS A „HŐS ZÁSZLÓTARTÓ” LEGENDÁJA

1927 decemberében a magyarországi napilapok megdöbbentő nagyvárad-i incidensekről számoltak be. Mivel a telefonos összeköttetés megszűnt Nagyváraddal, a honi újságírók többnyire a Nagyváradról Biharkeresztesre, Gyulára, Debrecenbe, Budapestre érkező vonatok utasainak beszámolóí alapján tárták olvasóik elé a december 5-én és 6-án lezajlott eseményeket. A sajtó szerint román diákok végigpusztították a belvárost: betörték az üzletek kirakatait, összezúzták a cégtáblákat, kárt tettek a zsinagógákban és a magyar hírlapok szerkesztőségeiben, fosztogattak, zsidó és a magyar járókelőket bántalmaztak. A beszámolók többnyire a helyi rendfenntartó hatóságoknak a rombolókkal szembeni tehetetlenségét és elnéző magatartását, olykor az atrocitásokhoz való tevékeny hozzájárulását is szóvá tették,¹ továbbá a fütykösöket lóbáló, antiszemita és magyarelles jelszavakat skandáló diákoknak gyilkosságokat is tulajdonítottak.²

Ahogy teltek a napok, egyre több mindenre derült fény. 1927. december 4. és 6. között Nagyváradon került megrendezésre az országos diákkongresszus, melyre Románia nagy egyetemi központjaiból százával érkeztek az egyetemi és a főiskolai hallgatók. Az ötezer főre duzzadó diáksereg egy részét a városi lakosság szállásolta el. A kongresszus ünnepélyes megnyitójára december 4-én (vasárnap), a városi színházban került sor, és a megnyitón Nagyvárad polgármestere és a helyi egyházak vezetői is részt vettek. A tanácskozásira összeülő diákság – az egyetemi szabályzattal ellentétesen – politikai kérdéseket is tárgyalás alá vett, és a leghevesebben a *numerus clausus* bevezetését követelte. A kongresszus tiszteletbeli elnökeinek, tagjainak nevei között olyan ismert antiszemita nevei is felbukkantak, mint A. C. Cuza vagy C. Z. Codreanu. Néhány kisebb botránytól eltekintve a vasárnap még nyugalomban telt, hétfőn azonban a diákok már súlyos atrocitásokra vetemedtek: bezúzták a belvárosi boltok kirakatait, cégtábláit, magánházak ablakait, kiszórták a zsidó boltosok áruit, és több embert is súlyosan bántalmaztak. Másnap, a kongresszussal párhuzamosan a zavargások is folytatódtak, különösen az esti órákban váltak hevesebbé a támadások. Betörték több zsinagógába, melyek belső berendezését tönkretették, a kegyeszerek egy részét eltulajdonították. A Nagyvárad szerkesztőségét háromszor ostromolták meg, mígnem az éjszaka folyamán bevették, és bútorzatát teljesen összetörték. A zavargások során

négyen sérültek meg életveszélyesen, köztük egy amerikai állampolgár is. A Nagyváradról elutazó diákok Bánffyhunyadon, majd Kolozsváron folytatták a vandál cselekményeket. Kiderült az is, hogy nemcsak a hazafelé, hanem a Nagyváradra vezető útjukat is az állomásokon elkövetett botrányos cselekedetek kísérték.³

A diákok korábbi rendezéseiket minden tekintetben felülmúló nagyvárad-i és kolozsvári zavargások a román parlamentben élénk, a felelősség kérdését feszegető vitát eredményeztek,⁴ a magyar országgyűlés pedig elítélte a történeteket, és a Genfben tartózkodó Bethlen István miniszterelnöktől azt várta, hogy a Népszövetség elé vigye az ügyet.⁵ A Nagyváradon és a Kolozsváron történtek nemzetközi porondon is visszhangot keltettek, annál is inkább, mert az események forgatagában angol, amerikai és olasz állampolgárokat is támadás érte.⁶ A bukaresti és a kolozsvári hadbírótság ugyan eljárást indított több letartóztatott diák ellen, de az eljárások többnyire enyhe ítéletekkel végződtek. Az antiszemita diákságnak nem ez volt az utolsó rendbontó megmozdulása.⁷

A hős

Ami az 1927. évi nagyvárad-i diákszavargások nevesített áldozatait és a részletesen bemutatott eseteket illeti, a hírlapi tudósítások középpontjába kétségtelenül Vaiszlovich Emil⁸ és az őt ért súlyos támadás került. Vaiszlovich Emil Nagyvárad egyik leggazdagabb embere, a külföldön is ismert Park szálló tulajdonosa volt. 1868-ban született Nagyváradon, apja, Weiszlovits Adolf, a város első számú temetkezési vállalatának alapítója és tulajdonosa volt. A nagyvárad-i premontrei gimnázium elvégzése után a debreceni gazdasági akadémián folytatott tanulmányokat. Kezdetben a körösszegi bérelt birtokot igazgatta fivérével, Gyulával, majd a Bethlen-kúria épületét megszerezve felépítették a Park szállót. Emil 1920 előtt a város törvényhatósági bizottságának tagja volt, az 1920-as években az Országos Magyar Párt nagyvárad-i tagozatának helyi választmányában kapott helyet. Sosem nősült meg.⁹

A *Pesti Napló* 1927. december 8-i száma szerint Vaiszlovich azzal vívta ki a román diákok haragját, hogy nem volt hajlandó elszállásolni őket. Amikor a diákküldöttség magyarázatot kért a diszkriminatív eljárásra, Vaiszlovich – állítólag – elmondta, hogy a szmirnaszőnyegekkel, értékes műtárgyakkal felszerelt szobák, fényűző lakosztályok nem alkalmasak diákszállásnak, majd bezárta a kaput. A tömegesen visszatérő diákok azonban bezúrták a kaput, és berontottak a szállodába, ahol rombolni kezdtek. Vaiszlovichot is megtámadták, ütlegették, ő azonban birokra kelt velük, és törével megszúrta két diákot. A beszámoló szerint miután a két sérült diák megmutatta sebeit a kint ácsorgó tömegnek („A gaz zsidó megszúrta!”), a diákhad bezúdult, és kímé-

letlenül nekiesett Vaiszlovichnak. A haldokló szállodatulajdonost végül egy csendőrszázad szabadította ki, és csendőrszuronyok közé fogott kocsin szállította a kórházba, ahol azonban meghalt.¹⁰ A napilap december 10-i száma már azt a szenzációs hírt adta közre, hogy Vaiszlovich él, és családja kérésére Czukor István budapesti főorvos csütörtökön Nagyváradra utazott.¹¹

Az *Újság* Vaiszlovich halálhíréről december 7-én számolt be, kiemelve, hogy Vaiszlovich személyében a nagyváradi magyarság egyik vezéralakját veszítette el.¹² Egy nappal később azonban a *Pesti Napló*hoz hasonlóan korigált, és közreadta Vaiszlovich halálhírének cáfolatát. Ugyanezen a napon egy szemtanú beszámolójából merítve rekonstruálta a támadás perceit, és a *Pesti Napló* verziójához sok tekintetben hasonló változattal állt elő. Az *Újság* azonban még azt is tudni vélte, hogy a diákok elszállásolását elutasító Vaiszlovich támadói kezéből csavarta ki azt a tört, mellyel védekezni kényszerült, és a 40–50 főnyi diákcsapat nemcsak ütlegelte, hanem össze is szurkálta őt. Életét egy járőr mentette meg, akinek az intézkedésére egy nagyobb katonai egység szállta meg a Parkot.¹³ Az *Újság* szerint tragikus sorsa nemcsak a nagyváradiak körében keltett fájdalmat, hanem mindazokban, akik „elég szerencsések voltak, hogy ezt a különösen értékes, nagyszerű embert ismerhették”.¹⁴

Az *Esti Kurir* egy gyógyszerész beszámolója alapján december 8-án revolvért adott a védekező Vaiszlovich kezébe, és aradi tudósítójától úgy tudta, hogy már 50 késszúrástól vérzett, amikor kiszabadították.¹⁵ December 10-én a *Kurir* munkatársa az 50 késszúrást 46-ra redukálta, és Vaiszlovichnak éppen e 46 késszúrás felett aratott diadalát méltatva tett kísérletet rendhagyó személyiségének megragadására. Nézete szerint a 46 „regáti bicskával” szembekeverülő és az azokat túlélő, „kemény veretű figura” inkább azonos azzal Vaiszlovichcsal, akit a váradiak ismernek, mintsem azzal a másikkal, aki a szúrásoktól azonnal meghalna. A lebírhatatlan Vaiszlovich tehát – a szerző interpretációjában – rendkívüli személyiség, mondhatni *jelenség*, aki ugyan szállodatulajdonos, de „csak mellékesen az. Ő: Waiszlovich.”¹⁶

Ami a támadás okait és lefolyását illeti, további változatok is napvilágot láttak. A *Nemzeti Újság* arról írt, hogy a támadást a szállodatulajdonos rombolások elleni tiltakozása váltotta ki.¹⁷ Egy nappal később már arról tájékoztattott, hogy a vérengzés közvetlen indítéka a bosszú volt: a diákok azt torolták meg, hogy Vaiszlovich nem engedte be őket a szállóban elhelyezett diáklányokhoz.¹⁸ A *Kis Újság*hoz olyan információ is eljutott, miszerint a konfliktus akkor keletkezett, amikor az elszállásolt diákok nem mutattak hajlandóságot a szolgáltatás kifizetésére, és inkább veréssel („balkáni valutával”) hálálták meg a vendéglátást.¹⁹ A *Budapesti Hírlap* az úri szobája faláról leakasztott buzogányát vizionálta a védekező állásba kényszerülő Vaiszlovich kezébe,²⁰ a *Debreczen* című napilap viszont azt állította, hogy a szállodás bottal fogadta a kéretlenül érkező tömeget.²¹ A sajtóban még az az állítás is megjelent, misze-

rint az agyonvert Vaiszlovich holttestét a félőrült diáksereg egy utcai lámpára is fel akarta akasztani, és ezt csak a rendőrség akadályozta meg.²²

A napilapok olykor az eddigieknél is drámaibb hangvételű írásokat publikáltak, melyek jelezték, hogy a sajtó Vaiszlovich személyében és megverésének történetében éppen hőst és legendát érlel. A *Pécsi Napló* Jules álnéven író publicistája szerint a zsidó Vaiszlovich törrel és revolverrel a kezében feszítette mellét a „horda” elébe, értésükre kívánván adni, hogy az „oláh ár-
nak” testével emel gátat szállodája küszöbén. A szerző jól ismert daliák alakját megidézve, történelmi párhuzammal élve ábrázolta a szállodás hősiességét: „a Kinizsiek erejével vetette magát a rátámadó túlerőre, amíg véresen, összemarcangolva rogyott össze szállodája halljában”. „Trianon martalócai”, az „oláh katlan farkasai” végül legyűrték a „hős zászlótartót”.²³

A hiteles nagyváradi tudósításoktól megfosztott és jobb híján „szemtanúk” beszámolóira hagyatkozó hazai sajtó tehát látható módon egymásnak ellentmondó hírek kavalkádjával szolgált az első napokban. Az idő múlása, a Nagyváradról visszatérő Czukor doktor közlékenysége, valamint a Nagyváraddal való kapcsolat helyreállása végül elősegítette a tisztánlátást. December 10-ig a hírlapok nagy többsége közölte a hírt: Vaiszlovich Emil túlélte a szállodai ütközetet, és ha súlyos is az állapota, de él. A magyarországi sajtó azonban nemcsak a támadás végkimenetelét, hanem Vaiszlovich nevének pontos közreadását tekintve is megbízhatósági deficittel küzdött – a nagyváradi szállodást ugyanis olykor Józsefként, Lajosként vagy Gyulaként szerepeltette. A hibás névválasztás azonban mégsem volt teljesen tetszőleges, hiszen Lajos és Gyula Emil idősebb bátyjai voltak. Az évekkel korábban elhunyt Gyula említése arra utal, hogy a szintén szilaj és különc jellemként számon tartott fivér emléke még nem kopott ki teljesen a nagyváradi köztudatból.

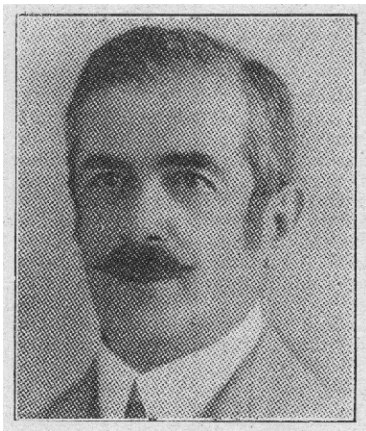
Az erdélyi magyar nyelvű napilapokban is előfordultak tévedések, elhallgatások, de ezeknek egy jó része a cenzúra túlbuzgó tevékenységével állt összefüggésben. Különösen a nagyváradi sajtót jellemezte a Vaiszlovich elleni támadás elhallgatása vagy a zavargások koncepciózus, az autoritások nézőpontját érvényesítő bemutatása. A *Nagyvárad* december 8-án tárgyalta először a Vaiszlovich- esetet, a konfliktus helyett azonban csak a szállodás állapotáról közölt részleteket.²⁴ A *Brassói Lapok*, a kolozsvári *Keleti Újság* és a szintén kolozsvári *Új Kelet* szerkesztőségét a nagyváradi tudósítókkal való eredménytelen kapcsolatfelvétel aggasztotta, és jobb híján „privát úton szerzett információk”-ra és szintén utasok beszámolóira támaszkodtak.²⁵ Ugyan közölték a hatóság Vaiszlovich-afférral kapcsolatos álláspontját – miszerint Vaiszlovich azzal vívta ki a diákság támadását, hogy elutasította a diákok elszállásolását, és szállodája ablakából valaki forró vizet és vasdarabokat zúdított az utcán tartózkodó diákokra –, de azért, hogy Vaiszlovichot inkább áldozatként mutatták be, és az okok tekintetében egyéb variánsokkal is előáll-

tak, saját „hangjukat” is megszólaltatták. A *Temesvári Hírlap* szerint a diákok voltak az agresszorok, Vaiszlovich csak a szállóba való behatolásukat akarta megakadályozni,²⁶ a *Brassói Lapok* igen merészen arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyar érzelmű „hajlíthatatlan ember” már régóta szálla volt egyesek szemében, akik most rátámadtak, ájulásig verték, és nyakon szúrták.²⁷ A bizonytalan hírszolgálat ellenére ezekben a lapokban Vaiszlovich legfeljebb haldokolt, de semmiképp sem halt meg.

A magyar sajtóban nemcsak tudósítások, de rövidebb-hosszabb portrék, tárcastílusban megírt jellemzések is megjelentek Vaiszlovichról, melyeknek köszönhetően az olvasók a szállodás élettörténetébe, életmódjába is betekintést nyerhettek.²⁸ A portrék szerzőire általában jellemző volt, hogy egyszerre ábrázolták öntörvényű magyar úrként, jó mokány magyarként és befutott, sikeres vállalkozóként. Emellett ezek a portrék valóságos és legendás elemeket ötvöztek, és előszeretettel beépítették a Vaiszlovichcsal kapcsolatban elterjedt megmosolyogtató különcködéseket, szeszélyeket. A meglehetősen sematikusra sikeredett portrék nem szolgálhattak a szállodásról árnyalt képpel. A túlzásba vitt anekdotikus jelleget Perédi György a következőképpen vetette az újságírók szemére: „A legenda, a felületes anekdotázás sok mindent beszélt, írásban is sok érdekesség jelent meg erről a magánosan élő férfiról, részben igazak, de főképpen túlzások, mert az igazság az, hogy Vaiszlovich Emil szorgalmas, nagyon korrektül, magyar huszártiszti kardbojttjához megfelelően gondolkozó és cselekvő ember.”²⁹

A nagyváradi helyismerettel rendelkező Nagy Andor³⁰ az *Esti Kurir* december 11-i számában közölt portrét Vaiszlovich Emilről. A szerző érdeme

Vaiszlovich Emil

Forrás: FEHÉR Dezső (szerk.): *Bihar – Biharmegye, Oradea – Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve*, Sonnenfeld, Oradea, 1933–1937, 474. p.

igazából az, hogy képes volt érzékeltetni azt a váltást, mely Vaiszlovich nagyváradi megítélésében 1920 után bekövetkezett. A beszámoló szerint a Vaiszlovich fiúk: „Emil öcsém” és „Gyula bátyám” nemcsak testvérek, de szövetségesek is voltak, akik krakéler életmódjukkal rendszeresen megbotránkoztatták a város közönségét. Verekedtek, párbajoztak, asszonyokat hódítottak, Gyula még oroszlanra is vadászott Afrikában. A színékkal is dacoltak: apjuk fehér lovaival szemben ők koromfekete paripákon léptettek mindennap a nagyváradi főutcákon. Idővel *virilisek* lettek, de a közgyűlési teremben mindenkivel szemben különálló ellenzéket alkottak. Kalandos és féktelen életmódjuk miatt a nagyváradi polgárság félt tőlük, a dzsentrí pedig kivetette őket. A körösszegi birtokot elhagy-

va és a Bethlen családtól megvásárolt kúriát apjuktól elperelve, azt öt év alatt, részben saját kezűleg felújították, és egy olyan ragyogó üzletsort és szállodát alakítottak ki benne, melynek még a külföldiek is csodájára jártak. Persze könnyörtelenül szedték a magas béreket. A szállodában sajátos erkölcsi rendet vezettek be: nem legalizált kapcsolatban élő párocskákat ugyanis nem engedtek be. A Vaiszlovich fiúk erőszakos, végtelenül konok és dölyfös személyiségekként való fenti jellemzése az 1920 előtti sommás, több ponton téves és túlzó közvélekedést tükrözte,³¹ arra viszont jó volt, hogy az 1920 utáni imázssal éles kontrasztot állítson szembe. Az impériumváltást követően – folytatja Nagy Andor – míg mások túrtek és megalkudtak, ők felvették a harcot az új rezsimmel, például magyarnak vallották magukat, amikor zsidókként akarták osztályozni őket. Gyula küzdelme azonban rövid életű volt, ugyanis egy román tiszttel való konfliktusát követően börtönbe került, és a fogságból kiszabadulva hamarosan meghalt.³² Voltaképp ez az a pont, amikor a korábban elmarasztalt konokság és harci kedv végül pozitív minőségbe fordul át a közvélekedésben, Nagy Andor szavaival élve hirtelen „nemes értelmet és tartalmat” kap, és Vaiszlovich, „akitől mindenki félt, és akit mindenki gyűlölt”, végül a nagyváradiak büszkesége lesz. Nagy Andor szemléletében a külső adottságok módosulására volt szükség ahhoz, hogy a régi Várad „enfant terrible”-je a közvéleményben „megszelídüljön”, és alakja a virtusokból a történelmi eseményekig magasodjon föl. Negyvenhat késszúrással dacoló, küzdelmes haldoklása pedig tökéletesen illik eddigi regényes életéhez.³³ A sokak által üdvözölt intranzigens magatartás és a gazdasági sikereivel, vállalkozói érényeivel kivívott széles körű elismerés végül oda vezetett, hogy a *Keleti Újság* 1923-ban Vaiszlovich Emilt „szeretetre méltó és feltétlenül bátor karakterű”³⁴ embernek nevezte, a *Brassói Lapok* publicistája pedig 1927 decemberében „tisztetreméltó öreg úr”-ként emlegette.³⁵ Az 1927-es magatartása végképp *rehabilitálta*. Ekkor már hihető az a beszámoló is, miszerint a szállodai incidenst követően a nagyváradiak részvétellel gondoltak Emilre, a katolikusok miséket mondtak, a reformátusok és a zsidók pedig imádkoztak érte.³⁶ Voight György közíró-szerkesztő sok évvel később a magyarságát állhatatosan, akár konfrontatív módon is vállaló Rosenberg Teofil eperjesi zsidó ügyvédet „Szlovenszko Waiszlovitsa”-ként emlegette,³⁷ Vaiszlovichot tehát ő már viszonyítási pontként kezelte.

Az antihős

Mindeközben román oldalon a fentiekkel ellentétes előjelű folyamat, az *antihős* alakjának megteremtése zajlott. A román sajtó a szállodai hallban történtek kapcsán Vaiszlovichot rossz szándékú, arcátlan és veszélyes provokatórként ábrázolta. A nagyváradi zsidó- és magyarellenes propagan-

da egyik vezéralakja, George Bota³⁸ tanfelügyelő a nagyváradi *Familia* hársbjain a szállodás nevének említése nélkül fogalmazta meg vádjait a román nemzeti érdekek ellenlbasaként számon tartott Vaiszlovich ellen: „A nagyváradi zsidók is tudják, hogy egyikük szállodának nevezett várába zárkozva és az ország törvényeinek védelme alatt évek óta inzultál és megvet minket. Össze kéne gyűjteni az általa elkövetett inzultusokat, hogy láthatóvá válják, hogy a diákok bántalmazása voltaképp a valah nemzet elleni megvetésének a jele.”³⁹ Vagyis a publicista egy régóta tartó provokatív, nemzetellenes magatartás újabb fejezeteként értékelte a történeteket, és a felelősséget részben Vaiszlovichra hárította.

A kormányparti *Universul* szerint is provokáció történt azáltal, hogy Vaiszlovich nem volt hajlandó szobát adni a diákoknak.⁴⁰ Az *Adeoărul* ugyan tárgyalta a provokációkat, köztük a Vaiszlovichnak tulajdonítottakat, de visszafogottabb, kevésbé ellenséges hangnemben.⁴¹

A kolozsvári *Chemarea Tinerimei Române* egyik, 1928 márciusában megjelent néhány soros – „Jidanul Weiszlovits dușmanul Românilor” („A zsidó Weiszlovits, a románok ellensége”) címet viselő – cikke a román nemzeti érdekeket sértő Vaiszlovichot ostorozta. A tör, amit – fegyverviselési engedély híján – állítólag mindig magánál hordott, ebben a beszámolóban förtelmes eszközzé vált: ez volt az a fegyver, mellyel a szállodai affér során a szállodába békésen belépő ellenfelét, Diaconescut megsebesítette. A cikk a társadalom peremére szorult koloncként festette le a szállodást, hiszen egy tanúra hivatkozva azt állította, hogy még a nagyváradi kisebbség is azon sajnálkozik, hogy Vaiszlovichot végül nem ölték meg.⁴²

A nagyváradi George Bota viszont nagyon is a társadalom, a nagyváradi kisebbségi társadalom részének tekintette Vaiszlovichot, annak is a veszélyesebb „irányzatához”, a magyar identitású zsidók csoportjához sorolva őt.⁴³ Bota éppen ezen asszimiláns zsidók, az úgynevezett *kaftános magyarok* (*ungurii cu caftan*) általa abszurdnak tekintett magyarbarátságával indokolta saját antiszemitizmusát, és kifejtette, hogy amennyiben a zsidók megőriznék zsidó jellegüket, az ő antiszemitizmusa is okafogyottá válna.⁴⁴ Bota a *Vestul României*-ben hol a fenyegetés és a gúny hangján intézett kirohanást a zsidók magyar identitása ellen, hol pedig észérvekkel tett kísérletet arra, hogy a kötődés abszurditását, illetve a leválás indokoltságát igazolja.⁴⁵ Vaiszlovich és Bota minden bizonnyal személyesen is ismerték egymást, amit az is valószínűsít, hogy amikor az *Acțiunea Românească* nevű nacionalista-antiszemita szervezet nagyváradi nagygyűlése (1924) alkalmából a mozgalom vezető figurái – Aurel Ciortea, I. C. Cătuneanu, Iuliu Hațieganu – a városba megérkeztek, akkor többek között George Bota társaságában éppen a zsidó Vaiszlovich luxushajlékában szálltak meg egy előzetes megbeszélésre...⁴⁶

Az antiszemita *Vestul României* szerkesztősége szemében a fő szálkák egyike, ha nem a legnagyobbika, Kecskeméti Lipót neológ főrabbi, a nagyvá-

radi kaftános magyarok „horthyfil”-nek⁴⁷ nevezett vezéralakja volt. Természetesen Vaiszlovichról sem feledkeztek meg, és már 1923-ban párhuzamot vontak a két rebellis: Kecskeméti és Vaiszlovich magatartása között. 1923 októberében ugyanis a hírlap címlapon méltatlankodó munkatársa arra panaszkodott, hogy miután Kecskeméti nemrég kifejtette, hogy hamarabb lehet a lelket a testtől elválasztani, mintsem a magyar zsidót a magyar nyelvtől elidegeníteni, hát íme, itt „a második” („al doilea”): a roppant gazdag, ámde konok és arrogáns Vaiszlovich, aki a hadbírótság előtt magát magyarnak vallotta, és kijelentette, hogy amennyiben zsidó mivolta akadályá válik abban, hogy magyar lehessen, inkább feladja zsidó vallását és származását.⁴⁸ Hogy pontosan mi hangzott el a hadbírózágon, azt követően, hogy román katonatisztekkel támadt konfliktusai miatt elővezették, arról maga Vaiszlovich számolt be a *Nagyvárad* munkatársának adott interjújában: „A nacionálémmal baj volt. – Mi a nemzetisége, kérdezték. – Magyar. – Vallása? – Zsidó. Az ezredes úr azt mondta, hogy zsidó vallású nem lehet magyar nemzetiségű. Erre én kijelentettem, hogy inkább ragaszkodom a magyar nemzetiségemhez, mint a vallásomhoz. Ezt kértem, vegyék fel a jegyzőkönyvbe is.”⁴⁹ Vlădescu hadbíró és Vaiszlovich kijelentése mögött a zsidóságról vallott két különböző álláspont állt. Vaiszlovich a magyar identitású zsidóság berkeiből érkezett, mely zsidóságát vallási és nemzeti kérdésként fogta fel, ezzel szemben Vlădescu a hivatalos román álláspontot képviselte, mely a disszimiláció elősegítése érdekében a zsidóságot etnikai közösségként értelmezte. Az erdélyi zsidóságról alkotott hivatalos román álláspont, a magyar tannyelvű zsidó iskolák elleni intézkedésekkel kiegészülve, nagyban hozzájárult a magyar identitású zsidó közösségek bomlásához. A folyamatot a kibontakozó román és magyar antiszemitizmus tovább erősítette.⁵⁰

Vaiszlovich a nagyváradai asszimiláns zsidóság körében tehát csak „a második” tudott lenni, a magyar identitású, hazafias zsidó szállodások rangsorában viszont kétségtelenül neki jutott az első hely. Erre utal az is, hogy amikor a nagyváradai *Frontiera de Vest* 1928 márciusában felháborodott hangvételű írást közölt a Metropol szálló vezetőjéről, a „büdös zsidónak” és „veszélyes irredentának” nevezett Politzer Sándorról, akkor a cikket *A második Weislovits* címmel vezette be.⁵¹ A Vaiszlovichhoz való viszonyát a magyar sajtótól merőben eltérő módon alakító román publicisztika végül akarva-akaratlanul ugyanoda jutott el, mint a magyar újságírás: Vaiszlovichból (itt az antihősből) fogalmat, jelenséget, *viszonyítási pontot* kreált.

Míg George Bota egy helyütt a (várad) zsidók magyarbarátságával indokolta antiszemitizmusát, addig a Nagyváradon összegyűlt „kongresszista” diákság nem a magyar-zsidó viszonyból eredeztette antiszemitizmusát – legalábbis ami a hangadókat illeti. Mind a kongresszus programja, hangneme, az ott elhangzott beszédek,⁵² mind a tárgyalások során elővezetett antiszemita expozék arra utalnak, hogy a diákoknak elsősorban a zsidókkal, a zsi-

dó-magyar kötelékektől függetlenül volt bajuk.⁵³ Persze ez nem jelentette azt, hogy a magyar- és a revízióellenes hangok elsikkadtak, lévén, hogy a kongresszus utolsó napjának egyik napirendi pontja épp a Rothemere-akció volt.⁵⁴ A diákok és védők a magyar kártyát akkor játszották ki igazán, amikor a zavargások valódi felelőseit, a szálakat a háttérből mozgató „láthatatlan kezet”, vagyis az alibit kutatták.⁵⁵ A magyarok tehát jelen esetben inkább eszközként kerültek a célkeresztbe. Azonban az nagyon is valószínű, hogy a magyarelleses manifesztációk az utcán, a zavargók körében jobban előtérbe kerültek, és a diákok zsidó-, magyar- és Rothemere-ellenes jelszavai „békés” egymásmellettségben összekeveredtek. Vaiszlovich Emilt tehát kettős kisebbségi helyzete (zsidó és magyar mivolta), valamint renitens híre miatt 1927. december 5-én többszörösen is veszély fenyegette.

Vallomások és ellentmondások

Az azonban még mindig nem világos, hogy voltaképp mi játszódott le a szálloda halljában a diákok és a szállodás között. Ennek megválaszolásában első sorban azok a vallomások segíthetnek, melyek a szállodás bántalmazásával megvádolt két diák elleni hadbírószági eljárás során hangzottak el.⁵⁶

Vaiszlovich Emil, noha az ügy egyik koronatanújának számított, egészségi állapotára való tekintettel személyesen nem vett részt a tárgyaláson, viszont a hadbírószági utasítására Vasile Udrescu, nagyváradi vizsgálóbíró február végén saját lakásán tolmács segítségével kihallgatta őt, és vallomását jegyzőkönyvbe foglalta. Az általa elmondottak az eljárás során felolvasásra kerültek.⁵⁷ Vaiszlovich a *Keleti Újság* munkatársának is elmesélte saját verzióját. Eszerint a portás irodájában tartózkodott, amikor a diákok betörték a kaput, és a nevét kiabálták. Mikor kilépett az irodából, botokkal rontottak rá, ő pedig védekezésül a kezében készenlétben tartott késével a legközelebb álló két diákot megszúrta. Ekkor óriási ütés érte a fejét, mert összeesett. Pár perc múlva magához tért, és alkalmazottai segítségével emeleti lakásába ment. Alighogy beért, a tömeg lakása előszobájának ajtaját kezdte döngötni, oly erősen, hogy annak deszkatáblái betörték. Az így támadt résen keresztül látta, hogy több mint húsz főből álló, botokkal felfegyverzett tömeg katonák és csendőrök társaságában ostromolja a bejáratot. Kezébe vette Bocskai-buzogányát, és azt fenyegetőleg mutatta feléjük, rájuk kiáltva: „Be ne merjen senki se jönni, mert leütöm!” A főmosónője segítségével bement a harmadik szobába, ahol újra elvesztette az eszméletét, ekkorra a vér is elöntötte a fejét. A mosónőtől tudta meg később, hogy amikor a rombolók végre bejutottak a lakásába, a diákoktól elválasztó fürdőszobaajtót gyorsan kulcsra zárta. A tömeg a lakásában tört-zúzott, csillárokat, tükröket, bútorokat rombolt össze. A lezárt ajtót végül azért nem törték be, mert valami vagy

valaki közbejöhett, és elvonultak. A vizsgálóbíró kérdésére, miszerint forró vizet és tégladarabokat dobta-e az utcán lévő tömegre a szálloda ablakából, Vaiszlovich határozott nemmel felelt. Érvélese szerint azért is képtelenség a feltételezés, mert abban a szobában, ahonnan a forró vizet állítólag a mélybe zúdították, Popovici „esperes” veje lakott fiatal nejével, akik ráadásul éppen a szobában tartózkodtak. A támadóit nem tudná felismerni. Tagadta, hogy szállodai személyzete bántalmazta a támadókat, azt viszont tudja, hogy a két, megrémült portásfiút ütlegették.⁵⁸

Réz Andrásnak/Jánosnak, a Park szálló portásának a kolozsvári hadbíró-ságon tett vallomása nehezen rekonstruálható, mert a *Nagyvárad* és a *Keleti Újság* tudósítói két külön verzióval álltak elő. A *Keleti Újság* szerint Réz azt vallotta, hogy nem látta a verekedés jelenetét, mert akkor a portásszobában tartózkodott,⁵⁹ a *Nagyvárad* szerint viszont Réz azt vallotta, hogy tanúja volt a támadásnak. Elmondása szerint, miután a diákok betörték a kapuzat vasalt ajtaját, benyomultak a szállóba, élükön egy magas és egy alacsonyabb fiatal-emberrel. Románul szóltak Vaiszlovich Emilhez, aki – lévén, hogy románul nem tud – magyarul szólította fel őket a távozásra. Erre a fiatalemberek inzultáltak a szállodást, aki a kezében lévő törrel védekezett. Pár pillanat múlva többen is rárontottak, és oly súlyosan bántalmazták, hogy vérbeborult fejfel összeesett. A beözönlött diákokat végül hatósági személyek távolították el a folyosóról.⁶⁰

Az eljárás alá vont két bukaresti vádlott: a mintegy két méter magas, széles vállú, szőke Diaconescu és a nála alacsonyabb, sovány Gherghel kétszer is vallomást tett, azonos tartalommal. Az egyik februári tárgyalási napon „vékony nyári nemzeti viseletben vannak s panyókára vetett téli kabátban nagyon öntudatosan állanak meg a bírák előtt”.⁶¹ A *Brassói Lapok* munkatársa szerint Diaconescu komoly tekintélyt vívott ki diáktársai körében: „Ő a hős. Őt sebezte meg Waiszlovits...”⁶² Diaconescu a Vaiszlovich-ügyben azt állította, hogy békésen sétált, amikor a Park szálló ablakaiból köveket és forró vizet zúdítottak rá, ezért Gherghellel és még öt társával együtt bementek a szállodába. Vaiszlovich késsel a kezében tartóztatta fel őket, feléje szúrt, de csak második próbálkozásra találta el a karját. Ekkor Gherghellel eltávozott a szállodából, és csak később tudta meg, hogy a többi diák összeverekedett a szállodással, aki súlyos sérüléseket szenvedett. Gherghel megerősítette diáktársa vallomását.⁶³

Mivel Albu alezredes, térparancsnok volt az első hatósági személy, aki az incidens után a szállóban megfordult, ezért természetesen ő is tanúvallomást tett. A hadbíró-ságon elmondta, hogy nem tudja, ki volt az első támadó, arra viszont emlékszik, hogy amikor belépett, nagy vértócsát látott a portásfülke előtt, majd amikor végre nagy nehezen sikerült bejutnia Vaiszlovich lakására, a szállodást nagybetegen, vérben fekve találta meg. A védők kérdésére, miszerint történt-e provokáció Vaiszlovich részéről, tud-e arról, hogy a szál-

loda ablakából forró vizet és köveket zúdítottak a diákokra, Albu tagadólag válaszolt. Mivel elsőként ért oda – érvelt az alezredes –, ha történt is volna provokálás, annak nyomait észre kellett volna, hogy vegye.⁶⁴

Míg Albu Vaiszlovich verzióját erősítette meg, addig az állásából még 1927 decemberében elmozdított volt nagyváradai rendőrprefektus, Bunescu a vádlottak számára kedvező nyilatkozatot tett. Ugyan bevallotta, hogy személyes tapasztalatai az üggyel kapcsolatban nincsenek, de beosztottjai jelentéséből tudja, hogy az előcsarnokban Vaiszlovich késsel fogadta őket, és a karjukba szúrta. Később azt is hozzáfűzte, egy ügyésztől hallotta, hogy a szállóból forró vizet, köveket dobtak a gyanútlan diákokra. Véleménye szerint, ha a diákságot nem provokálták volna, nem ragadtatta volna el magát ilyen tettekre. „Különben [...] aki Waiszlovitsot ismeri, annak egy pillanatig se lehet kétsége aziránt, hogy ki volt a támadó fél és ki az oka az egész szerencsétlenségnek.”⁶⁵ Bunescu tehát nem tudott konkrétumokat, viszont azt gondolhatta, hogy az is éppen elég meggyőző, ha felmutatja az *antihős* alakját, „akitől minden kitelik”.

Hogy a feszült pillanatokban, a kitörni készülő indulatok nyomása alatt ki tette meg a legelső lépést, nem tudni. Az sem elképzelhetetlen, hogy egy heves szóváltás izgatott másodperceiben kibogozhatatlan sorrendben, szinte egyszerre villantak a fegyverek. Ennél érdekesebb kérdés az, hogy a diákok miért törtek be a kulcsra zárt épületbe. A fentiek alapján a lehetőségek két valószínűsíthető változatra szűkültek le. Eszerint az incidensben részt vevő diákság spontán módon egy provokációra (forró vízre, repülő kövekre) reagált, vagy ellenkezőleg, tudatosan választotta ki támadása célpontjául a szállodást. Ok tulajdonképpen akadt bőven: Vaiszlovich zsidó volt, ráadásul magyar identitású (*kaftános magyar*), és köztudottan nem a néma, szervilis fajtából. Diaconescu és Gherghel a tárgyaláson ugyanazt állították, hogy csak később szereztek tudomást arról, hogy ahová betörték, az a Park szálloda volt,⁶⁶ gyanakvásra ad okot és az utóbbi változatot erősíti, hogy átlátszó történetek kiagyaltása nem állt távol tőlük.⁶⁷ A képet tovább bonyolítja, hogy e két indíték korántsem zárja ki egymást, nem elképzelhetetlen ugyanis az sem, hogy a Park szálló egyik feldúlt vendége, Vaiszlovich tudta nélkül nyakon lötytyintette az ablak alatt vonuló ellenszenves tömeget. A forró vízzel való bosszantás teóriáját a védekező állásból kitörni próbáló román kormányzat is felhasználta.⁶⁸ A december 8-án Nagyváradra érkezett kormányzati vizsgálóbizottság jelentése is különösebb kételkedés nélkül tájékoztatott a Park szálló ablakából kezdeményezett forró vizes provokációról. Ezt az úgynevezett direkt és indirekt provokációk sorában az előbbiek közé helyezte.⁶⁹

A Vaiszlovich-affér, az eldőlő dominó

Az, hogy a bemutatott szállodai csetepaté végül bőven meghaladta egy izgalmas história jelentőségét, abban az affér utóélete is szerepet játszott. Különösen a románok körében vált amolyan lélektani Rubiconná az eset: a nagyváradi események láncolatában az incidenst fordulópontnak tekintették, vagy szándékosan akként értelmezték, hogy a felelősséget Vaiszlovichra háríthassák.

A nagyváradi rombolásokkal kapcsolatos hadbírószági tárgyalások egyikén, Petru Şuvagău vádlott azt állította, hogy minden akkor fordult meg, amikor egy diák egy véres inget emelt a magasba és lobogtatott a kezében, azt kiabálva, hogy az ingen egy Vaiszlovich nevű zsidó által megsebzett román diák vére van. Şuvagău szerint abban a percben megindultak a román diákok a városba...⁷⁰ Lorin Popescu, a diákszövetség vezetője szerint már a Vaiszlovits-affér előtt voltak incidensek, de ez az összetűzés volt az, ami aztán végképp lehetetlenné tette a kedélyek csillapítását.⁷¹ A Vaiszlovich-per zárótárgyalásán vádbeszédet mondó Negulescu katonai ügyész a késelést és a véres ing felmutatását tekintette fordulópontnak, szerinte ami ezután következett, az a bosszúállás aktusa volt. Ugyanezen a tárgyaláson az egyik védő a szállodást ennél sokkal aktívabb szerepben tüntette fel, és agresszív magatartására vezette vissza nemcsak a nagyváradi, de a kolozsvári rombolásokat is: „Vaiszlovich sámsoni pillanatokat élt, mikor harcias fellépésével megindította a nagyváradi és kolozsvári rombolást.”⁷² A diákok felelősségét kisebbíteni akarók tehát Vaiszlovichra irányították a célkeresztet. A 2000-ben megjelent, jobboldali ideológiákkal és szervezetekkel kapcsolatos dokumentumokat publikáló kötet bevezető tanulmányában szintén kulcsfigurává lép elő a szállodás, ugyanis a szerző szerint Vaiszlovich elutasító magatartása volt az a szikra, mely a felfokozott hangulatban végül vandál cselekményekhez vezetett.⁷³

A Park szállóban történtek Egry Gergely polgármester számára is fordulópontnak bizonyultak. December közepén a polgármestert az a vád érte, hogy az agresszor diáksággal túllontúl is előzékeny volt, annak vezetőit még otthonába is meghívta egy közös vacsorára. Egry mentegetőzni kezdett, és azt állította a sajtónak, igaz ugyan, hogy a vacsorameghívás megtörtént, de Vaiszlovich bántalmazását követően azt visszavonta. A Vaiszlovich-affér – ezek szerint – felért egy figyelmeztetéssel arra vonatkozóan, hogy kikkel is van dolga. A megrendelt ételek állítólag a rendőrségen „landoltak” ajándékképp.⁷⁴

A gyógyulás útján

A megsebzett szállodást először Fischer Imre, a nagyváradi zsidókórház főorvosa vizsgálta meg, súlyos koponyasérülést (16 centis repedést) és agyvérzést állapítva meg. A vérzést elállította, és a beteg koponyasérülését műtét

formájában még kedden feltárta. A beavatkozás során Fischer kénytelen volt egy nagyobb koponyacsont-darabot eltávolítani. Csütörtökön újabb szakember érkezett: a család Czukor István budapesti főorvost kérte a beteghez, akit Biharkeresztesről autón szállítottak a helyszínre. A beteget azonnal megvizsgáló Czukornak azonban sok dolga nem akadt, mivel Vaiszlovich addigra már megkapta a megfelelő kezelést, és a vérömleny okozta bal oldali bénulás is oldódni látszott. Így a budapesti főorvos még pénteken visszautazott a fővárosba. Emil ekkor már bizonyosan eszméleténél volt.⁷⁵

Az *Esti Kurir* újságírója érzékletes képekkel láttatta a véres-lázás révületéből eszmélő szállodást: „Rideg kórházi ágyon [...] fekszik Waiszlovich, a váradi fogadós. Feje, mint valami tragikus hólabda, gézek és vatták gombolyaga lágy fehérségben, csak a fehér golyó közepén ketyeg lázbavert izgalommal egy csodára megmenekült finom emberi műszer – agy – értelme. A gyengéd és vékonylemezű csontpadlás, mely talán inkább lakása a léleknek, mint a rekeszizom, bezuzva, törve. Kegyetlen és brutális husáng rontott neki az agy érzékeny csontkelyhének és Waiszlovich, a váradi fogadós fekete álomból már a kórházsoba lábujjhegyes, suttogó, riadt fehérségére ébred. Most nyilván van ideje elmélkedni [...] vajjon miért is szakadt rá a bunkó, mely sorsát rejtette kemény tölgyében? Miért verték fejbe Waiszlovichot? Azért-e mert zsidó, vagy azért, mert magyar?”⁷⁶ A publicista a képpel és a provokatív kérdéssel elsősorban az akkor szokatlanul csendben lévő hazai antiszemitáknak szánt kritikáját vezette be. A szerző élesen kritizálta a magyar szélsőjobboldalnak a román antiszemita vezérrel, A. C. Cuzával fenntartott kapcsolatát,⁷⁷ és annak a meggyőződésének adott hangot, hogy Nagyváradon magyarellenes pogrom zajlott le, melynek a zsidó vallású magyar hazafiak is áldozatául estek.⁷⁸ Arra a kérdésre, hogy érdemes-e a zsidó felekezetű Vaiszlovich a „hazafiság és a magyarság érdemrendjé”-re, szerinte „Igazi választ pedig a magyar társadalom ad [...] mikor aggódó szeretettel figyel a váradi kórház betegszobája felé, melynek rideg ágyán, magyarságáért halállal viaskodva fekszik Waiszlovich a zsidó fogadós.”⁷⁹ Vagyis a magyar társadalom Vaiszlovichot övező szeretete és figyelme árulkodó arra nézve, hogy mit tart Vaiszlovichról és annak hazafiságáról. Azt, hogy ő egy megbecsülést érdemlő, jó *kaftános magyar* – ugyan nem ezeket a szavakat használja a szerző, de mondanivalójának ez a lényege. Nyilván maga Vaiszlovich is tisztában lehetett azzal, hogy a nagyváradi George Botához hasonlóan, a magyar antiszemiták is megkérdőjelezték a *kaftános magyar* magyar mivoltát. Azt persze már nem sejtette, hogy mialatt ő az életéért küzd a váradi kórházban, addig a magyar sajtó újabb mítoszokat szó alakja köré, és éppen az ő sorsán keresztül szegez kínos kérdéseket a magyar szélsőjobboldalnak.

Egyes tudósítások szerint Udrescu vizsgálóbíró már pénteken megjelent a kórházban, hogy kihallgassa,⁸⁰ és betegágyánál le is tartóztatták.⁸¹ A *Nagyvárad* azonban az utóbbi hírt határozottan cáfolta.⁸² Vaiszlovich, amint vala-

melyest megerősödött, elhagyta a kórházat, és azonnal munkához látott.⁸³ Kérdés persze, hogy a történetek miként hatottak az életére, egészségére és a szálló jövőjére.

Vaiszlovich Emil felépülése hosszú hónapokat vett igénybe, és akadtak válságos pillanatok.⁸⁴ Késő tavasszal, Budapesten pedig komplikált műtéten esett át.⁸⁵ Lassú felépülésében konoksága is szerepet játszhatott, legalábbis erre utalnak Bárdos László újságíró tapasztalatai, aki 1928 januárjában járt Vaiszlovichnál. Az orvos által felírt gyógyszerek dobozai, üvegcséi felbontatlanul álltak a szállodás éjjeliszekrényén, ugyanis úgy döntött, hogy fejsérülését, fejfájását inkább egy jeges tömlővel kezeli.⁸⁶ Az orvosok szerint a szálló zavartalan működése érdekében végzett sok munka is hátráltatta gyógyulását.⁸⁷

Úgy tűnik, hogy a szálló hamarabb regenerálódott, mint tulajdonosának egészsége. A budapesti *Újságnak* a zavargások utáni állapotokat felmérő tudósítója december harmadik hetében utazott Nagyváradra, és a Park szállóban szállt meg. Ekkor már nyoma sem volt a csetepaté jeleinek.⁸⁸ Vaiszlovich tehát azon szerencsések közé tartozott, aki tartalékaira, jövedelmeire támaszkodva viszonylag gyorsan rendezte sorait, és nem függött a román kormánynak a kártérítésre vonatkozó – egyre kevésbé hihető – ígéreteitől, az elhúzódó kifizetésektől.

A károk felmérésére a helyi hatóságok öt bizottságot állítottak fel,⁸⁹ melyek december 8-tól kezdve sorra járták a kávéházakat, a kereskedéseket, és elsősorban az üzletek utcafrontra nyíló elemeiben – a kirakatokban, a cégtáblákban – okozott károkat mérték fel.⁹⁰ A bizottságok a hónap közepére összeállították a kárlistát, ám csalódást okoztak azzal, hogy a végösszegbe nem számították bele az áruvesztéseket, és a várthoz képest kisebb kárösszegeket állapítottak meg.⁹¹ A 6,5 millió lejnyi végösszeg nem tartalmazta a zsinagógák milliós veszteségeit, ezeket a kormány külön kezelte.⁹² Vaiszlovich Emil kára, mely a bizottság szerint 20 221 lejre rúgott, messze eltörpült a „csúcstartó” károsultak veszteségei mellett. A legnagyobb kárt – a neki megítélt 214 130 lej alapján – a Spitzer és Weinberger női divat- és konfekció-áruház szenvedhette el, ezt követte a Palace kávéház vesztesége, a maga 212 017 lejével.⁹³ A károsultak fellebbezéseit⁹⁴ nem vették figyelembe, és végül hosszas huzavonát, többszöri interveniálást követően, március közepén fizették ki a nagyváradai kereskedőknek, cégtulajdonosoknak a kártérítési összegeket.⁹⁵ Ezek nagyjából egybeestek a kárfelmérési bizottságok által még

Vaiszlovich Emil

Forrás: SCHÖN Dezső et al. (szerk.): *A tegnap városa. A nagyváradai zsidóság emlékkönyve*, Nagyváradról Elszármazottak Egyesülete, Tel-Aviv, 1981, 78. p.

decemberben megállapított, és a belügyminisztériumhoz jóváhagyásra felterjesztett összegekkel. A kormányzatba vetett bizalom eleve „gyenge lábakon állt”, hisz sokan azt feltételezték, hogy a liberális kormánynak köze volt a zavargásokhoz. A károk alábecsülése, a teljes kártérítés elmaradása, a kifizetésekkel kapcsolatos lassú ügymenet, az időhúzás, a kereskedők érdekeit negligáló, hanyag kormányzati magatartás pedig tovább rontotta a bukaresti döntéshozók megítélését.

Az év elején a sajtó aggasztó jelenségek soráról számolt be, mindenekelőtt az ipar hanyatlásáról. 1927-ben a kisiparosok állítólag százával adták vissza az iparendegélyeket,⁹⁶ a kereskedők pedig sorra jelentették be a fizetési képzetelenséget, többek között a rombolások legnagyobb kárvallottja, a 3,5 milliós banktartozást görgető Spitzer és Weinberger is.⁹⁷ A válság tehát nem a rombolással kezdődött, de általa még jobban elmélyült. Barna Jenő, aki szintén egy ragyogóan szép női divatáruházat működtetett, már a rombolások előtt a fizetési képzetelenségig jutott, a zavargások éjszakáján elszenvedett veszteségek pedig még mélyebbre lökték. Decemberi halálos szívrohamra és a rombolások okozta sokkélvány között a sajtó kapcsolatot feltételezett.⁹⁸ A válságjelek látván az Országos Magyar Párt nagyváradi elnöksége március elején felhívást tett közzé, melyben a magyar lakosságot a magyar iparosok és a magyar kereskedők támogatására kérte fel.⁹⁹

Ha nem is mentek olyan jól a dolgok, mint 1920 előtt, Vaiszlovich a fizetési képzetelenségtől még messze lehetett. December közepén az idegenforgalom még a benuktás állapotában volt,¹⁰⁰ február közepére azonban mintha az élet némileg visszatért volna a régi mederbe, hiszen a Park hotelben ismét feltűntek a jól fizető, rangos vendégek.¹⁰¹ Miközben a nagyváradi kereskedők egyre csak romló anyagi helyzetükből kifolyólag már nem tudták támogatni a nagyváradi Szentegylet által fenntartott jótékony zsidó intézményeket,¹⁰² addig Vaiszlovich tulajdonképpen körbeadományozta ezeket. Ha hihetünk a sajtópublikációknak, akkor februárban és márciusban a fiúárva háznak, a leányárva háznak és az aggok házának összesen 5300 lejt juttatott.¹⁰³ A Bihar megyei és Nagyváradi Római Katolikus Nőegyletet sem hagyta ki a sorból, a Móra Ferencet üdvözlő ünnepi rendezvény megszervezésére 1000 lejt biztosított. Az estet szervező nőegylet január 29-én a *Nagyvárad* napilap hasábjain köszönte meg az adományokat, a lista szerint Vaiszlovich a második legnagyobb összeget ajánlotta fel, ugyanannyit, mint a polgármester.¹⁰⁴

A fizikai és anyagi összeomlást Vaiszlovich ugyan elkerülte, de az év első három hónapja azért bőven szolgált felkavaró eseményekkel. A rossz hírek ezúttal az igazságszolgáltatás tájékaról jöttek. A zavargásokkal kapcsolatos bírósági eljárások nyitánya a bukaresti hadbírószágon decemberben lezajlott tárgyalások voltak, melyek enyhe ítéletekkel zárultak.¹⁰⁵ Ez nem volt másként a kolozsvári hadbírószágon sem, ahol nemcsak román diákokat, hanem egyszerű magyar és zsidó polgárokat is eljárás alá vontak.¹⁰⁶ A januári tár-

gyalások egyikén például Blau József zsidó pincért bűnösnek találták rombolásra való izgatás vádjában, és 5 hónapi fogházra ítélték.¹⁰⁷ Ami a Park szállót illeti, az ügy első vádlottja Marin Popa nagyváradi cipészsegéd volt, akit az ügyész azzal vádolt, hogy a diákságot a Park szálló lerombolására izgatta, és azt hangoztatta, hogy annak tulajdonosa, Vaiszlovich a hazafias román diákságtól nem érdemel kíméletet. Miután a védő feltárt néhány ellentmondást – példának okáért azt, hogy a hadbíróóság néhány hete még kommunista üzemek miatt ítélte el Popát – a bíróság 3:2 arányban felmentette a munkást.¹⁰⁸ Vaiszlovich feltételezett támadói, Diaconescu és Gherghel ellen is megindult az eljárás, ami az első tárgyalási naptól (január 19.) számítva másfél hónapon keresztül tartott. A tanúként kihallgatott Lorin Popescu amellett, hogy a zavargásokkal kapcsolatban a kormány felelősségét feszegette – ugyanis azt állította, hogy a kormány pénzelte a kongresszust, a rendet azonban nem volt hajlandó fenntartani –, Vaiszlovichot a legarcátlanabb zsidónak nevezte, akinek szerinte börtönben a helye. Az eljárás egyik furcsasága, hogy Vaiszlovich vallomását az utolsó pillanatban, nem sokkal a tárgyalássorozat vége előtt vették fel.¹⁰⁹ A tárgyalás végül a védelem győzelmével ért véget, Diaconescu és Gherghel diákokat felmentették.¹¹⁰

Epilógus

Jelen írásomban természetesen nem az 1927-es nagyváradi zavargások történetének feldolgozására és árnyalt bemutatására vállalkoztam. Szándékom ennél sokkal szerényebb volt: egy incidens bemutatása és egy elfeledett történeti szereplőről néhány *pillanatfelvétel*, *kontúrrajz* közreadása, és rajtuk keresztül néhány általánosabb jelenség megragadása. Az 1927-es nagyváradi események akkurátusabb, a nagypolitikát is bekapcsoló feldolgozására a későbbiekben teszek kísérletet.

Jegyzetek

- ¹ Az *Új Nemzedék* szerint a rombolókat nagyváradi román tisztviselők és sziguranca-detektívek kalauzolták, akik megjelölték a hazafiasságuk miatt nyilvántartott magyar emberek lakhelyét. L. *Új Nemzedék*, 1927. december 8., 2. p.
- ² Az állítólagos halálesetek számáról különböző verziók keringtek. Két halotról írt a *Kis Újság*, 1927. december 7., 5. p.; három halotról a *Budapesti Hírlap*, 1927. december 7., 3. p.; a *Soproni Hírlap*, 1927. december 8., 1. p.; négy halotról a *Debreczen*, 1927. december 7., 2. p.
- ³ A zavargásokat összefoglaló jelleggel bemutatja: FLEISZ János: *Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között 1919–1940*, Literátor, Nagyvárad, 2005, 90–94. p.;

- SCHÖN Dezső et al. (szerk.): *A tegnap városa. A nagyváradi zsidóság emlékkönyve*, Nagyváradról Elszármazottak Egyesülete, Tel-Aviv, 1981, 121–124. p.; MÓZES Teréz: *Várad zsidók*, Literator, Nagyvárad, 1995, 142–148. p.
- 4 Az 1927. december 8-i román képviselőházi ülés jegyzőkönyve: SCURTU, Ioan – TAMPA, Natalia – TRONCOTĂ, Cristian – BELDIMAN, Dana: *Ideologie și formațiuni de dreapta în România, Vol. II., 25 iunie 1927 – 2 ianuarie 1931*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000, 100–118. p.
- 5 *Budapesti Hírlap*, 1927. december 8., 5. p.; *Budapesti Hírlap*, 1927. december 10., 3 p. Bethlen – rajta kívül álló okoknál fogva – ekkor még nem vihette a Népszövetség elé az ügyet: *Budapesti Hírlap*, 1927. december 14., 2. p.
- 6 A külföldön megjelent megannyi sajtópublikációból összeállítást közölt a *Magyar Kisebbség*, 1928. január 1., 1. sz., 34–38. p.; *Magyar Kisebbség*, 1928. január 15., 2. sz., 61–64. p.
- 7 Legújabban Lucian Nastasă jelentetett meg a két világháború közti romániai antiszemita diákságról terjedelmes tanulmányt. Írása a kötet nagyobbik felét alkotó forrásgyűjtemény bevezető tanulmánya. NASTASĂ, Lucian (ed.): *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Mărturii documentare*, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Editura Kriterion, Cluj-Napoca, 2011.
- 8 A szállodás neve több változatban is előfordul a forrásokban és a szakirodalomban. Valószínűsíthető, hogy apjával, Weiszlovits Adolffal való rossz viszonya miatt nevet változtatott, L. SCHÖN et al. (szerk.): *i.m.*, 78. p. Jőmagam az általa preferált változatot használom. A nagyváradi megyei levéltár által őrzött, 1904-ből származó, saját kezűleg írt levelét Vaiszlovich Emilként írta alá. DJAN Bihar (Bihar Megyei Levéltár, Románia), Casina Națională Bihar (Bihar Megyei Nemzeti Kaszinó), inv. 137, dosar 36, anul 1904, 35. p.
- 9 A legfontosabb életrajzi adatok jó összefoglalása: *Újság*, 1940. szeptember 14., 5–6. p.; FEHÉR Dezső (szerk.): *Bihar – Biharmegye, Oradea – Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve*, Sonnenfeld, Oradea 1933–1937, 474–475. p. Az Országos Magyar Párt nagyváradi tagozatában betöltött szerepére vonatkozó adat: *Magyar Kisebbség*, 1926. január 15., 2. sz., 69. p.
- 10 *Pesti Napló*, 1927. december 8., 2. p.
- 11 *Pesti Napló*, 1927. december 10., 6. p.
- 12 *Újság*, 1927. december 7., 2. p.
- 13 *Újság*, 1927. december 8., 4–5. p.
- 14 *Újság*, 1927. december 8., 6. p.
- 15 *Esti Kurir*, 1927. december 8., 3–4. p. Az *Esti Kurir* két nappal később módosított, és arról tudósított, hogy Vaiszlovich egyik kezében késsel, másikban revolverrel fogadta támadóit: *Esti Kurir*, 1927. december 10., 2. p. A revolverrel történő védekezésről egyéb sajtóorgánumok is beszámoltak: például a *Kis Újság*, 1927. december 8., 2. p. A *Debreczen* szerint az utcán özönlő tüntető tömeg láttán a szállótulajdonos elveszítette önuralmát és az erkélyről a tömeg közé lőtt, halálos sebet ejtve egy diákon: *Debreczen*, 1927. december 7., 2. p. Ugyanez a lap három nap múlva azt írta, hogy Vaiszlovich

- először ökölrel ütött, majd közéjük lőtt, végül tört rántott: *Debreczen*, 1927. december 10., 3. p.
- ¹⁶ *Esti Kurir*, 1927. december 10., 9. p. A késelés, összeszurkálás verzióját több hírlap is közölte: *Budapesti Hírlap*, 1927. december 7., 3–4. p.; *Nemzeti Újság*, 1927. december 7., 2. p.; *Új Nemzedék*, 1928. december 8., 1. p.
- ¹⁷ *Nemzeti Újság*, 1927. december 7., 2. p.
- ¹⁸ A *Nemzeti Újság* szerint Vaiszlovich 160 diáklányt szállásolt el: *Nemzeti Újság*, 1927. december 8., 5. p. Szintén erről a verzióról ír: *Magyarság*, 1927. december 8., 3. p.; *Debreczen*, 1927. december 8. 3. p.
- ¹⁹ *Kis Újság*, 1927. december 8., 3. p.
- ²⁰ *Budapesti Hírlap*, 1927. december 10., 3. p.
- ²¹ *Debreczen*, 1927. december 8., 3. p.
- ²² *Debreczen*, 1927. december 8., 2. p.; *Új Nemzedék*, 1927. december 8., 1. p.
- ²³ *Pécsi Napló*, 1927. december 11., 1. p.
- ²⁴ *Nagyvárad*, 1927. december 8., 5. p.
- ²⁵ *Brassói Lapok*, 1927. december 8., 2. p.; *Keleti Újság*, 1927. december 8., 3. p.; *Új Kelet*, 1927. december 7., 1 p.
- ²⁶ *Temesvári Hírlap*, 1927. december 8., 3. p.
- ²⁷ *Brassói Lapok*, 1927. december 11., 2., p.
- ²⁸ Például: *Újság*, 1927. december 8., 6. p.; *Pesti Napló*, 1927. december 8., 3–4. p.; *Budapesti Hírlap*, 1927. december 10., 10. p. Elhíresült szállodája és 1927-es afférja nyomán Vaiszlovich a külföldi sajtó kíváncsi tekintetét is magára vonta, a *Daily Mail* 1927 decemberében még egy rövid portréval is szolgált. Henry Baerlein, a cikk szerzője kiemelte, hogy jó magyar hazafi, dicsérte szállodáját, és bemutatta néhány szeszélyét. MOL, K 608, Sajtólevéltár, 38. csomó, 2. dosszié, 128. p. (a cikk magyar fordítása: *Magyar Kisebbség*, 1928. január 15., 2. sz., 64. p.).
- ²⁹ *Újság*, 1940. szeptember 14., 5. p.
- ³⁰ Nagy Andor a *Nagyváradk* munkatársa is volt korábban. L. *Új magyar életrajzi lexikon. IV. kötet*, Magyar Könyvklub, Budapest, 2002, 921. p.
- ³¹ A Vaiszlovich testvérekhez valóban kötődtek botrányok (például a Zeiterer-affér vagy a Pallay-párbaj), de ezek körültekintő elemzésére még nem került sor. A Vaiszlovich fiúk jelleméről és 1920 előtti tevékenységéről kialakított kép mindenképpen korrekcióra szorul. Vaiszlovich Gyuláról például kevésbé tudott, hogy a törvényhatóság *virilis* tagjaként építő, hasznos munkát fejtett ki. Az is valószínűsíthető, hogy a Park szálló alapjául szolgáló Bethlen-kúriát a vélthez képest kevésbé botrányos körülmények között szerezték meg. A Vaiszlovich testvérek 1920 előtti tevékenységét külön tanulmányban szándékozom bemutatni. Vaiszlovich Emilről történetek, legendák, anekdoták olvashatóak: SZÁSZ István: A várad kemény ember, In: *Nyúl a telefonpóznán. Anekdoták, történetek*, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1971, 206–213. p.
- ³² Úgy tűnik, Nagy Andor jó nyomon járt, ugyanis a hatalomváltást követően valóban összetűzése támadt valakikkel (véltetően valóban román katonatisztekkel), és halála legkésőbb 1919-ben bekövetkezett. Gyula erőszakos halálára utal a Magyar

szállodások, vendéglősök és korcsmárosok országos szövetségének 1920. június 3-i nagygyűlése alkalmával felvett jegyzőkönyv is. Az ülés során ugyanis Német Aladár debreceni szállodás arra kérte a közgyűlést, hogy jegyzőkönyvben örökítse meg Vaiszlovich Gyula emlékét, aki „hazafiasságból és magyar érzésből nem engedte szállójába a megszálló román tiszteket, inkább az életét áldozta fel, semhogy hazafias érzésről lemondjon.” Az indítványt egyhangúlag elfogadták. MOL, P 1664, 1. csomó, 2. tétel, 58. p.

³³ *Esti Kurir*, 1927. december 10., 9. p.

³⁴ A *Keleti Újságnak* sikerült a változás lényegét megragadnia: „A különös, minden excentricitása mellett is szeretetreméltó és feltétlenül bátor karakterű Vaiszlovich Emil életében az impérium átvétele után annyi változás történt, hogy most már nem a magyar, hanem a román hatóságokkal bocsátkozott újabb és újabb harcba, hogy elhatározásait, amelyekhez tűzön-vízen keresztül ragaszkodott, végrehajtsa.” *Keleti Újság*, 1923. október 9., 4. p.

³⁵ *Brassói Lapok*, 1927. december 9., 6. p.

³⁶ *Újság*, 1927. december 10., 6. p.

³⁷ VOITH György: *20 év története*, Magyar Élet Kiadó, [Munkács], [1939], 166. p. Ez úton köszönöm meg Filep Tamás Gusztávnak, hogy erre az adatra felhívta a figyelmeimet.

³⁸ 1927-ben Nagyvárad tankerületi főigazgatója. Jogot, filozófiát, irodalmat tanult. 1920-ban nevezték ki Nagyváradra, az állami tanítóképző intézet élére. A liberális kormányok alatt két ízben volt tankerületi főigazgató, emellett újságíróként is tevékenykedett. 1934-ben a liberális párt listáján parlamenti képviselő lett. FEHÉR: *i.m.*, 124. p.

³⁹ *Familia*, decembrie 1927, no. 12., 3. p. (A magyar nyelvű idézet az eredetiből készült saját fordítás.)

⁴⁰ *Universul*, 7 Decembrie 1927, 11. p.

⁴¹ Az *Adevărul* december 9-i cikke olvasható: SCURTU–TAMPA–TRONCOTĂ–BELDIMAN: *i.m.*, 121–122. p.

⁴² *Chemarea Tinerimei Române*, 4 Martie 1928, 2. p.

⁴³ *Familia*, decembrie 1927, no. 12, 3. p.

⁴⁴ „»Kaftános magyarok« – ez minden antiszemitizmusunk titka, mert ha kaftános zsidók volnának, semmit sem szólnánk ellenük. Mint ahogy egy román sem haragszik meg, ha »bocskoros románnak« hívják.” Ungurii cu caftan, *Vestul României*, 17 Februarie 1924, 1. p. Fordításban megjelent: *Nagyvárad*, 1924. február 19., 2. p.

⁴⁵ A zsidó–magyar kötelékeket tárgyalja és ostorozza: Ungurii cu caftan; Evreii maghiari, *Vestul României*, 14 Noiembrie 1923, 1. p.; Svârcolirile evreo-maghiare, *Vestul României*, 16 Decembrie 1923, 1. p.

⁴⁶ *Vestul României*, 20 Martie 1924, 1. p.

⁴⁷ Horthyfili Fuchs și Kecskeméti, *Vestul României*, 21 Septembrie 1923, 2. p.

⁴⁸ *Vestul României*, 12 Octombrie 1923, 1. p.

⁴⁹ *Nagyvárad*, 1923. október 11. (a címlapon október 12.), 4. p.; *Keleti Újság*, 1923. október 10., 4. p.

- ⁵⁰ A magyar identitású zsidóságra, a nemzeti zsidóságra, a disszimilációs kísérletekre L. GIDÓ Attila (szerk.): *Úton. Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetépítési kísérletek (1918–1940)*, Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009, 17–29. p., 42–51. p., 86–93. p.
- ⁵¹ Weiszlovits al II-lea, *Frontiera de Vest*, 11 Martie 1928, 3. p.
- ⁵² SCURTU–TAMPA–TRONCOTĂ–BELDIMAN: *i. m.*, 129–131. p.
- ⁵³ A hadbírószági tárgyalásokat a védőügyvédek antiszemita retorikája uralta. Egy alkalommal az egyik a következőképpen akarta egy tanú szavának hitelét megkérdőjelezni: „Különben sem fontos ennek a tanúnak a vallomása, és nem bír különös jelentőséggel a helyzet elbírálását illetőleg egy nyolcvan százalékos állampolgárnak a véleménye vagy vallomása.”, *Nagyvárad*, 1928. március 1., 3. p. Egy másik szerint: „Ezek a tettek a fiatal román intelligencia ösztönös megnyilatkozásai voltak egy olyan nép ellen, mely piszkot, tolvajlást és nemzetietlenséget hoz és terjeszt az országban. [...] A zsidókat üldözni tehát nem bűn, s így a vád alá helyezett diákok nem ítéletképesek el.”, *Brassói Lapok*, 1928. február 3., 6. p.
- ⁵⁴ SCURTU–TAMPA–TRONCOTĂ–BELDIMAN: *i. m.*, 131. p.
- ⁵⁵ Lorin Popescu diákvezér szerint budapesti kormányügynökök és kémek rendezték a nagyváradai zavargásokat, L. *Nagyvárad*, 1928. március 1., 4. p. Gheorghe Cronț, a bukaresti diákközpont vezetője azt állította, hogy a provokatív módon viselkedő helyi kisebbségeket Budapest uszította ellenük, L. SCURTU–TAMPA–TRONCOTĂ–BELDIMAN: *i. m.*, 181. p. Az *Universul* újságírója szerint közismert, hogy Magyarországról provokáló ügynökök és zavargók indulnak útnak, hogy a szomszédos országokban agitáljanak. Ez alól Nagyvárad sem volt kivétel, L. *Universul*, 10 decembrie 1927, 1. p.
- ⁵⁶ Az 1928. évi hadbírószági dokumentumok felkutatására nem tettem kísérletet, ugyanis legutóbbi nagyváradai levéltári kutatásaim során megtudtam, hogy a levéltári törvény szerint minden bírószági dokumentum titkosnak minősül keletkezési évétől számított 90 évig.
- ⁵⁷ *Ellenzék*, 1928. március 2., 2. p.
- ⁵⁸ *Keleti Újság*, 1928. március 1., 7. p.
- ⁵⁹ *Keleti Újság*, 1928. március 2., 5. p.
- ⁶⁰ *Nagyvárad*, 1928. március 1., 3. p.
- ⁶¹ *Keleti Újság*, 1928. február 13., 5. p.
- ⁶² *Brassói Lapok*, 1928. március 3., 3. p.
- ⁶³ *Keleti Újság*, 1928. február 13., 6. p.; *Keleti Újság*, 1928. március 1., 7. p.; *Nagyvárad*, 1928. február 12., 15. p.; *Nagyvárad*, 1928. február 29., 5. p.
- ⁶⁴ *Keleti Újság*, 1928. március 1., 7. p.
- ⁶⁵ *Nagyvárad*, 1928. február 12., 15. p.; *Keleti Újság*, 1928. március 1., 7. p.
- ⁶⁶ *Nagyvárad*, 1928. február 12., 15. p.
- ⁶⁷ A házkutatás során templomi kegyeszereket is találtak náluk, és hogy a lopás vádjától meneküljenek, alibit biztosító bámulatos történeteket találtak ki. Például Gherghel azt állította, hogy mivel zsidók egy csoportja megtámadta, az incidens után nem sokkal elhagyták Nagyváradot (így tehát nem vehettek részt a kedd éjjel lezajlott templomrombolásokban és fosztogatásokban), a náluk talált tárgyakat pedig ajándékba

- kapták és/vagy ismeretlen személyek megőrzésre náluk hagyták (tehát nem loptak), L. Keleti Újság, 1928. február 13., 6. p.; Nagyvárad, 1928. február 12., 15. p.
- ⁶⁸ A kormány hivatalos közleményében, *Temesvári Hírlap*, 1927. december 7., 3. p.
- ⁶⁹ Referat (1927 decembrie 10), In: SCURTU, Ioan – DORDEA, Ioan (coord.): *Minoritățile naționale din România (1925–1931)*, Arhivele Naționale ale României, București, 1996, 256. p.
- ⁷⁰ *Nagyvárad*, 1928. január 11., 3. p.
- ⁷¹ *Keleti Újság*, 1928. március 2., 5. p.
- ⁷² *Keleti Újság*, 1928. március 3., 5. p.
- ⁷³ SCURTU–TAMPA–TRONCOTĂ–BELDIMAN: *i. m.*, 20. p.
- ⁷⁴ *Nagyvárad*, 1927. december 15., 1. p.
- ⁷⁵ *Nagyvárad*, 1927. december 8., 5. p.; *Nagyvárad*, 1927. december 9., 6. p.
- ⁷⁶ *Esti Kurir*, 1927. december 14., 1. p.
- ⁷⁷ A *Keleti Újság* 1928. március elején beszélgetést közölt Nicolae Iorgával (akit egyébként a nagyváradai diákkongresszuson tiszteletbeli elnökké választottak). Iorga a nagyváradai események értékelésekor – állítólag – a magyar és a román szélsőségesek kapcsolatát is szóvá tette: „Minősíthetetlen eltévelyedés. A félrevezetett ifjúság ballépése. Ez nem nemzetiségi, ez vallási kérdés volt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint Cuza úrnak a minap megjelent nyilatkozata, amelyből kiderül, hogy akciójában titkos szálak kötik össze Gömbösékkel és egyéb budapesti barátaikkal.”, *Keleti Újság*, 1928. március 2., 3. p.
- ⁷⁸ A *Pécsi Napló* publicistája a Vaiszlovich-ügy kapcsán szintén kritika tárgyává tette a magyar szélsőjobboldal magatartását, L. *Pécsi Napló*, 1927. december 11., 1. p.
- ⁷⁹ *Esti Kurir*, 1927. december 14., 1. p.
- ⁸⁰ *Újság*, 1927. december 10., 4. p.
- ⁸¹ *Esti Kurir*, 1927. december 13., 1. p.; *Pesti Napló*, 1927. december 13., 2. p.; *Budapesti Hírlap*, 1927. december 13., 8. p.
- ⁸² *Nagyvárad*, 1927. december 9., 6. p.
- ⁸³ *Újság*, 1927. december 14., 4. p.
- ⁸⁴ Vaiszlovich Emil többször is belázasodott. Nem kizárt, hogy annyira legyengült, hogy az újabb betegségekkel szemben teljesen kiszolgáltatottá vált. Átesett egy bronchitisen, L. *Nagyvárad*, 1927. december 14., 3. p. Később újból beteg lett, az orvosok orbáncra gyanakodtak, L. *Nagyvárad*, 1928. március 14., 5. p.
- ⁸⁵ *Nagyvárad*, 1928. június 1., 6. p.
- ⁸⁶ BÁRDOS László: Látogatás Vaiszlovich Emilnél, *Brassói Lapok*, 1928. január 16., 3. p.
- ⁸⁷ *Nagyvárad*, 1928. március 15., 5. p.
- ⁸⁸ „Mindent rendbehoztunk, az élet megy tovább, az üzemet fenn kell tartani!”, *Újság*, 1927. december 25., 5. p.
- ⁸⁹ A bizottságok mindegyike a városi tanács, a rendőrprefektúra és a Kereskedelmi Csarnok egy-egy delegáltjából állt, L. *Nagyvárad*, 1927. december 8., 4. p. Egy későbbi hír szerint a Kereskedelmi Csarnok helyett a Kereskedelmi és Iparkamara delegált végül tagokat a bizottságokba, L. *Nagyvárad*, 1927. december 16., 1. p.

- ⁹⁰ Az áruvesztéseket külön jegyzőkönyvben rögzítették, L. *Nagyvárad*, 1927. december 16., 2. p.; *Nagyvárad*, 1927. december 17., 5. p.
- ⁹¹ A kármegállapító bizottságok által összeállított listát a Nagyvárad folytatólagosan közölte, L. *Nagyvárad*, 1927. december 16., 1–2. p.; *Nagyvárad*, 1927. december 17., 5. p.; *Nagyvárad*, 1927. december 18., 17. p.
- ⁹² A nagyváradai zsidó hitközségek december közepén 2 millió lej gyorssegélyben részesültek, L. *Nagyvárad*, 1927. december 17., 1. p. A bukaresti magyar követségi tanácsos szerint azonban ez az összeg január közepén még mindig csak utalvány formájában létezett. MOL, K 28 Miniszterelnökség, Nemzeti és Kisebbségi Osztály, 68. csomó, 117. tétel, 1927, 25. sz., 4. p.
- ⁹³ A lista szerint a Burberry angol cégnek ítélték meg a legnagyobb összeget (263 060 lejt), de feltételezhető, hogy kivételeztek vele, és a többiekkel ellentétben teljes kártérítést kapott. Vaiszlovich a kártérítést a kapuzatban és a hallban esett károk után kaphatta.
- ⁹⁴ 393 károsultból 193 nyújtott be fellebbezési kérelmet, L. *Nagyvárad*, 1928. január 21., 6. p. A *Nagyvárad* a fellebbezők és az általuk igényelt összegek listáját is közölte. A megállapított 6,5 millió lej helyett több mint 9,5 millió lejt kértek, L. *Nagyvárad*, 1928. január 22., 2. p.; *Nagyvárad*, 1928. január 24., 7. p.; *Nagyvárad*, 1928. január 29., 4. p.
- ⁹⁵ *Nagyvárad*, 1928. március 9., 5. p.; *Nagyvárad*, 1928. március 10., 1–2. p.; *Nagyvárad*, 1928. március 11., 3. p., *Nagyvárad*, 1928. március 13., 3. p. Traian Moşoiu tábornok, liberális politikus szerint a részleges kártérítés azt bizonyítja, hogy a kormány jóvá akarta tenni a történeteket, L. *Nagyvárad*, 1928. március 13., 7. p.
- ⁹⁶ *Nagyvárad*, 1928. február 25. 2. p., *Keleti Újság*, 1928. március 16., 10. p.
- ⁹⁷ *Keleti Újság*, 1928. január 22., 10. p.
- ⁹⁸ *Keleti Újság*, 1928. január 22., 10–11. p.; *Brassói Lapok*, 1927. december 30., 5. p.
- ⁹⁹ *Nagyvárad*, 1928. március 2., 1. p.
- ¹⁰⁰ A *Nagyvárad* újságírója szerint az idegenforgalom szinte megszűnt, a szállodákban két-három belföldi vendég lézengett, L. *Nagyvárad*, 1927. december 16., 3. p.
- ¹⁰¹ Február közepén Albertina Ferrari híres hegedűművésznőt (*Nagyvárad*, 1928. február 16., 3. p.), márciusban az erdélyi körúton lévő Georges Baklanoff híres operaénekest (*Nagyvárad*, 1928. március 8., 5. p.) szállásolta el.
- ¹⁰² *Brassói Lapok*, 1928. március 2., 5. p.; A nagyváradai zsidó kórházat és az aggok házát a tönk szélére juttatták a rombolások, *Keleti Újság*, 1928. február 15., 6. p.
- ¹⁰³ Februárban 1000 lejt adományozott a fiúárvaháznak, 1000-t az aggok házána (Nagyvárad, 1928. február 10., 7. p.), 1100 lejt pedig a leányárvaháznak (*Nagyvárad*, 1928. február 29., 3. p.). Márciusban újból megadományozta az aggok házát és a fiúárvaházat ezúttal 1100–1100 lejjel (*Nagyvárad*, 1928. március 7., 6. p.).
- ¹⁰⁴ *Nagyvárad*, 1928. január 29., 16. p.
- ¹⁰⁵ *Brassói Lapok*, 1927. december 26., 1–2. p.
- ¹⁰⁶ Érdekes összeállítást közölt március 7-én az *Új Kelet*. A január óta zajló kolozsvári hadbíróági eljárásokat összegezve arra jutott, hogy 13 diákot, 7 másfoglalkozású antiszemitát, 14 magyart, 2 zsidót, 2 cigányt, 4 távollévőt ítélték el. A hadbíróság elé

összesen 66 vádlott került, akik közül 42 ellen hoztak elmarasztaló ítéletet. A diák vádlottakra 18 hónapot és 15 napot, a más antiszemitákra 10 hónapot és 15 napot, a magyarokra 22 hónapot és 15 napot, zsidókra 5 hónapot és 15 napot, cigányokra 8 hónapot, távollévőkre 28 hónapot szabtak ki, L. *Új Kelet*, 1928. március 7., 1–2. p.

¹⁰⁷ *Nagyvárad*, 1928. január 11., 3. p.

¹⁰⁸ *Nagyvárad*, 1928. január 19., 5. p.

¹⁰⁹ Az eljárás során lezajlott tárgyalásokat részletesen bemutatja: *Nagyvárad*, 1928. január 19., 5–6. p.; *Nagyvárad*, 1928. február 1., 6. p.; *Nagyvárad*, 1928. február 12., 3. p., 15. p.; *Nagyvárad*, 1928. február 18. 3. p.; *Nagyvárad*, 1928. február 29., 5. p.; *Nagyvárad*, 1928. március 1., 3–4. p.; *Keleti Újság*, 1928. március 2., 5. p.; *Keleti Újság*, 1928. március 3., 5. p.; *Keleti Újság*, 1928. március 4., 5. p.

¹¹⁰ Az ügyész az ítélethozatal előtt egy nappal tulajdonképpen ejtette a vádat Diaconescu ellen: „Ha a hadbírótság azon a nézeten van, hogy a harminc főből álló diákcsoport, amely a nagyvárad Park-szálloda előtt összeverődött, azzal az előre megfontolt szándékkal csoportosult, hogy tüntessen, botrányt rendezzen, és ha kell, vérengzésre ragadtassa el magát, ha továbbá a tekintetes hadbírótság úgy véli, hogy Diaconescu egyetemi hallgató az így kialakult hangulat következtében elsőnek támadta meg Waiszlovichot, akkor a vádlottat mindenképpen bűnösnek kell tekinteti a véres párviadalban. Ha azonban a bíróság arra a belátásra jut, hogy Waiszlovich volt a provokáló fél, akkor a kérelést ki kell emelnünk az ügy komplexumából (sic) és a polgári bíróság lesz hivatva ítélkezni Diaconescu bűnössége vagy ártatlansága felett. Én, tekintetes hadbírótság, azon a véleményen vagyok, hogy az utóbbi felfogásnak van helye s ezért a Waiszlovich-féle incidensért nem kérem Diaconescu megbüntetését.”, *Keleti Újság*, 1928. március 3., 5. p.